दैवोदासिः प्रतर्दनः।पवमानः सोमः। त्रिष्टुप्

प्र सेनानीः शूरो अग्रे रथानां गव्यन्नेति हर्षते अस्य सेना।

भद्रान्कृण्वन्निन्द्रहवान्सखिभ्य आ सोमो वस्त्रा रभसानि दत्ते॥ ९.०९६.०१

सेनानीः- सेनापतिः। शूरः- समर्थः सोमः। रथानां अग्रे। गव्यन्- विद्यामिच्छन्। एति- गच्छति। अस्य- एतस्य। सेना- गणः। हर्षते। सखिभ्यः- स्वसुहृद्भ्य उपासकेभ्यः। इन्द्रहवान्- इन्द्राह्वातृन्। भद्रान्- मङ्गळान् मन्त्रान्। कृण्वन्- रचयन्। सोमः। रभसानि- वेगयुक्तानि। वस्त्रा- आच्छादनानि। आ दत्ते- गृह्णाति ॥१॥

समस्य हरि हरयो मृजन्त्यश्वहयैरनिशितं नमोभिः।

आ तिष्ठति रथमिन्द्रस्य सखा विद्वाँ एना सुमतिं यात्यच्छ॥ ९.०९६.०२

अस्य- एतस्य सोमस्य। हरयः- आहर्तार उपासकाः। हरिम्- आकर्षकं सोमम्। मृजन्ति- शोधयन्ति। अश्वहयैः- तुरगैः प्राणविशेषैः। अनिशितम्- अन्यैर्दुर्नियाम्यं रथं लक्ष्यप्रापकगतिप्रतीकम्। नमोभिः- देवनमास्कारसाधनैर्नियमयति। इन्द्रस्य- ईशनाधिदैवतस्य। सखा- सुहृत्। रथम्- स्ववाहनमृताख्यं लक्ष्यप्रापकगतिम्। आ तिष्ठति- अधितिष्ठति। एन- अनेन रथेनर्ताख्येन। सुमतिम्- शोभनमतिम्। अच्छ- अभिलक्ष्य। याति- अभिसरति ॥२॥

स नो देव देवताते पवस्व महे सोम प्सरस इन्द्रपानः।

कृण्वन्नपो वर्षयन्द्यामुतेमामुरोरा नो वरिवस्या पुनानः॥ ९.०९६.०३

सोम- रस। महे- महते। प्सरसे- अनुभवाय। इन्द्रपानः- इन्द्रस्यानुभूतिः सन्। देवताते- देवविस्ताराय। देव- द्योतनशील। नः- अस्मदर्थम्। सः- तादृशः सन्। पवस्व- क्षर। द्याम्-

Dr. Rangani
WEBOLIM

नभसम्। वर्षयन्। अपः- उदकानि। कुर्वन्- रचयन्। उत- अपि च। उरः- विस्तारभावेन। पुनानः- पूयमानः। नः- अस्मान्। वरिवस्य- संपद्युक्तान् कुरु ॥३॥

अजीतयेऽहतये पवस्व स्वस्तये सर्वताति बृहते।

तदुशन्ति विश्व इमे सखायस्तदहं वशिम पवमान सोम॥ ९.०९६.०४

पवमान- पुनान। सोम- रस। अजीतये- अजेयत्त्वाय। अहतये- अहिंसायै। स्वस्तये- भद्राय। बृहते- महते। सर्वतातये- सर्वहिताय। विश्वे- सर्वे। इमे- एते। सखायः- अस्मन्मित्रभूता उपासकाः। तत्- त्वद्बलम्। उशन्ति- कामयन्ते। तत्। अहम्। वशिम- कामये ॥४॥

सोमः पवते जनिता मतीनां जनिता दिवो जनिता पृथिव्याः।

जनिताग्नेर्जनिता सूर्यस्य जनितेन्द्रस्य जनितोत विष्णोः॥ ९.०९६.०५

सोमः- रसः। मतीनाम्- सद्भावनानाम्। जनिता- प्रकाशयिता। दिवः- चिदाकाशस्य। जनिता- प्रकाशयिता। पृथिव्याः- भूम्या भौमभोगस्येति भावः। जनिता- प्रकटयिता। अग्नेः- सर्वभूतहितक्रतोः। जनिता- प्रकाशयिता। सूर्यस्य- आत्मसूर्यस्य। जनिता- अस्मद्धृदि प्रकाशयिता। इन्द्रस्य- ईशनाधिदैवतस्य। जनिता- प्रकाशयिता। उत- अपि च। विष्णोः- सर्वान्तर्यामिणः सर्वव्यापिनः परस्य ब्रह्मणः। जनिता- उपासकहृदि प्रकाशयिता। पवते- क्षरति ॥५॥

ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्।

श्येनो गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः पवित्रमत्येति रेभन्॥ ९.०९६.०६

Dr. Rangarajan
WEBOLIM

देवानाम्- देवतानाम्। ब्रह्मा- हिरण्यगर्भः। कवीनाम्- क्रान्तदर्शिनाम्। पदवीः- उत्तमपदगन्ता। विप्राणाम्- मेधाविनाम्। ऋषिः- सूक्ष्मद्रष्टा। मृगाणाम्- पशूनाम्। महिषः- महान् सिंहः। गृध्राणाम्- द्विजानाम्। श्येनः। वनानाम्- वननीयानाम्। स्वधितिः- स्वधारणा। सोमः- रसः। पवित्रम्- शोधकं प्रतीकम्। रेभन्- मन्त्रान् शब्दयन्। अत्येति- अतिक्रम्य सरति। सर्वेषां सारभूतः सोम इति भावः ॥६॥

प्रावीविपद्वाच ऊर्मिं न सिन्धुर्गिरः सोमः पवमानो मनीषाः।

अन्तः पश्यन्वृजनेमावराण्या तिष्ठति वृषभो गोषु जानन्॥ ९.०९६.०७

सिन्धुः- समुद्रः। वाच ऊर्मिं न- शब्दतरङ्गमिव। पवमानः- पुनानः। सोमः- रसः। मनीषाः- मनस ईप्सितान्। गिरः- मन्त्रान्। प्रावीविपत्- चालयति। इमा- एतानि। अवराणि- अधमानि। वृजना- वर्जनीयानि दुःखानि। अन्तः- हृदि। पश्यन्- वर्जयितुमवगच्छन्। वृषभः- वर्षकः। गोषु- चिद्रश्मिषु। जानन्- स्वपदवीं जानन्। तिष्ठति- हृदि तिष्ठति ॥७॥

स मत्सरः पृत्सु वन्वन्नवातः सहस्ररेता अभि वाजमर्ष।

इन्द्रायेन्दो पवमानो मनीष्यंशोरूर्मिमीरय गा इषण्यन्॥ ९.०९६.०८

सः- तादृशः। मत्सरः- तर्पकः सन्। पृत्सु- युद्धेषु। वन्वन्- वृत्राणि हिंसन्। अवातः- साधारणप्राणातीतः। सहस्ररेताः- अनन्तानां बीजभूतः सन्। वाजम्- हव्यं प्रति। अभि अर्ष- अभिसर। इन्दो- क्लेदनशील रस। पवमानः- पुनानः सन्। मनीषी- मनस ईशिता सन्। इन्द्राय- परमेश्वराय। अंशोः- स्वरसस्य। ऊर्मिं- तरङ्गम्। गाः- विद्याः। इषण्यन्- कामयन्। ईरय- प्रेरय ॥८॥

परि प्रियः कलशे देववात इन्द्राय सोमो रण्यो मदाय।

Dr. Ranganji
WEBOLIM

सहस्रधारः शतवाज इन्दुर्वाजी न सप्तिः समना जिगाति॥ ९.०९६.०९

प्रियः। देववातः- देवैरभिगतः। सहस्रधारः- अनन्तधारः। शतवाजः- प्रभूतहव्यः। इन्दुः- क्लेदनशीलः। सोमः- रसः। इन्द्राय- परमेश्वराय। रण्या- रमणीयः सन्। मदाय- तृप्तये। कलशे- प्रतीके कोशे। समना- अविक्लवे हृदि। सम अवैक्लव्ये। वाजी न सप्तिः- गतिशीलोऽश्व इव। परि जिगाति- अभिसरति ॥९॥

स पूर्व्यो वसुविज्जायमानो मृजानो अप्सु दुदुहानो अद्रौ।

अभिशस्तिपा भुवनस्य राजा विदद्गातुं ब्रह्मणे पूयमानः॥ ९.०९६.१०

सः- तादृशः। पूर्व्यः- पुरातनः। वसुवित्- चित्तवृत्तिस्तम्भोपायः। जायमानः- जातः सन्नेव। अप्सु- मूलशक्तिधारासु। मृजानः- शोधितः। अद्रौ- स्थैर्यात्। दुदुहानः- निष्पन्नः। अभिशस्तिपाः- हिंसकात् पालकः। भुवनस्य राजा- लोकस्वामी। ब्रह्मणे- ब्राह्मणाय। मेधायै विस्तारभावाय वा मन्त्रप्राप्तये वा ब्राह्मणाय वा। पूयमानः- पुनानः सन्। गातुम्- शोभनमार्गम्। विदत्- प्रयच्छति ॥१०॥

त्वया हि नः पितरः सोम पूर्वे कर्माणि चक्रुः पवमान धीराः।

वन्वन्नवातः परिधीँरपोर्णु वीरेभिरश्वैर्मघवा भवा नः॥ ९.०९६.११

पवमान सोम- पुनान रस। त्वया- भवता। हि- खलु। नः- अस्माकम्। धीराः- धारणाकुशलाः। पूर्वे पितरः- पूर्वाचार्याः। कर्माणि- पुण्यानि। चक्रुः- कृतवन्तः। अवातः- प्राणोपासनरहितानि। परिधीन्- आवरणानि। वन्वन्- हिंसन्। अपोर्णु- अपावृणु। वीरेभिः- वीर्यसंपन्नैः। अश्वैः- प्राणैः। नः- अस्मदर्थम्। मघवा- संपद्वान्। भव ॥११॥

यथापवथा मनवे वयोधा अमित्रहा वरिवोविद्धविष्मान्।

Dr Ranganji
WEBOLIM

एवा पवस्व द्रविणं दधान इन्द्रे सं तिष्ठ जनयायुधानि॥ ९.०९६.१२

वयोधाः- जीवनधारकः। अमित्रहा- शत्रुघ्नः। वरिवोवित्- संपल्लम्भकः। हविष्मान्- हव्ययुक्तः सन् त्वम्। मनवे- ज्ञानिने मम पूर्वाचार्याय। यथा पवथाः- यथा क्षरसि। एव- तथा। द्रविणम्- संपदम्। दधानः- धरन्। पवस्व- क्षर। इन्द्रे- ईशनाधिदैवते। सं तिष्ठ- संस्थितो भव। आयुधानि- इन्द्रस्य वृत्रहननसाधनानि। जनय- सृज ॥१२॥

पवस्व सोम मधुमाँ ऋतावापो वसानो अधि सानो अव्ये।

अव द्रोणानि घृतवन्ति सीद मदिन्तमो मत्सर इन्द्रपानः॥ ९.०९६.१३

मधुमान्- मधुरः सन्। ऋतावा- प्रकृतिनियतिभूतसत्ययुक्तः सन्। अपः- मूलशक्तिधाराः। वसानः- बिभ्रत्। अव्ये- रक्षाभूते। सानो- उच्छ्रिते प्रतीके। अधि। सोम- रस। पवस्व- क्षर। मदिन्तमः- अतिशयेन तर्पकः। मत्सरः- हर्षवर्धनः। इन्द्रपानः- इन्द्रस्य अनुभवः सन्। घृतवन्ति- दीप्तिमन्ति। द्रोणानि- भाजनानि प्रतीकभूतानि। अव सीद- अधितिष्ठ ॥१३॥

वृष्टिं दिवः शतधारः पवस्व सहस्रसा वाजयुर्देववीतौ।

सं सिन्धुभिः कलशे वावशानः समुस्रियाभिः प्रतिरन्न आयुः॥ ९.०९६.१४

शतधारः- अनन्तधारः सन्। सहस्रसाः- अनन्तसंभक्ता सन्। वाजयुः- शोभनगतिकामः सन्। देववीतौ- देवानुभूतौ सत्याम्। दिवः- चिदाकाशतः। वृष्टिम्- आनन्दवर्षाम्। पवस्व- क्षर। नः- अस्मदर्थम्। आयुः। प्रतिरन्- वर्धयन्। उस्रियाभिः- गोभिश्चिद्रश्मिभिः। वावशानः- कामितः। सिन्धुभिः- मूलशक्तिधाराभिः। कलशे- प्रतीके। सम्- सम्यक् निषीद ॥१४॥

एष स्य सोमो मतिभिः पुनानोऽत्यो न वाजी तरतीदरातीः।

Dr. Rangaji
WEBOLIM

पयो न दुग्धमदितेरिषिरमुर्विव गातुः सुयमो न वोळ्हा॥ ९.०९६.१५

एष स्यः- सोयम्। सोमः- रसः। मतिभिः- ज्ञानैः। मन ज्ञाने। पुनानः- पूयमानः। अत्यो न वाजी- गतिसंपन्नस्तुरग इव। अरातीः- शत्रून्। तरति। अदितेः- अखण्डप्रकृतेः। इषिरम्- काम्यम्। दुग्धं न पयः- क्षीरमिव सारं ज्ञानं प्रति सरति। उरु- विस्तृतः। गातुः- मार्गः। इव भवति। सुयमः- सुष्ठु नियमितः। वोळ्हा- वाहकः। न- इव भवति ॥१५॥

स्वायुधः सोतृभिः पूयमानोऽभ्यर्ष गुह्यं चारु नाम।

अभि वाजं सप्तिरिव श्रवस्याभि वायुमभि गा देव सोम॥ ९.०९६.१६

स्वायुधः- शोभनायुधः। सोतृभिः- निष्पाकदकैरुपासकैः। पूयमानः- शोधितः सन्। चारु- कल्याणम्। नाम- मन्त्रम्। अभ्यर्ष- अभिसर। देव- द्योतनशील। सोम- रस। सप्तिरिव- अश्व इव। वाजम्- हव्यम्। श्रवस्या- श्रुतीच्छायाम्। वायुम्- प्राणम्। गाः- चिद्रश्मीन्। अभि- अभिगमय ॥१६॥

शिशुं जज्ञानं हर्यतं मृजन्ति शुम्भन्ति वह्निं मरुतो गणेन।

कविर्गीर्भिः काव्येना कविः सन्सोमः पवित्रमत्येति रेभन्॥ ९.०९६.१७

शिशुम्- वत्सम्। जज्ञानम्- जातम्। हर्यतम्- आकर्षणशक्तिसंपन्नम्। वह्निम्- वोढारम्। मरुतः- प्राणविशेषाः। गणेन- स्वगणेन। मृजन्ति- शोधयन्ति। शुम्भन्ति- मण्डयन्ति। कविः- क्रान्तदर्शी। गीर्भिः- मन्त्रैः। काव्येन- दर्शनेन च। कविः। सन्। सोमः- रसः। रेभन्- मन्त्रं शब्दयन्। पवित्रम्- शोधकं भाजनं प्रतीकम्। अत्येति- अतिक्रामति ॥१७॥

ऋषिमना य ऋषिकृत्स्वर्षाः सहस्रणीथः पदवीः कवीनाम्।

Dr. Rangaji
WEBOLIM

तृतीयं धाम महिषः सिषासन्सोमो विराजमनु राजति ष्टुप्॥ ९.०९६.१८

ऋषिमनाः- दर्शनयुक्तचित्तः। यः। ऋषिकृत्- दर्शनकारकः। स्वर्षाः- शोभनगतिः। सहस्रणीथः- अनन्तनीतिसंपन्नः। कवीनाम्- क्रान्तदर्शिनाम्। पदवीः- पदगः। तृतीयं धाम- सुवः। सिषासन्- संभक्तुमिच्छन्। महिषः- महात्मा। सोमः- रसः। स्तुप्- स्तूयमानः। विराजम्- सूर्यम्। अनु। राजति- प्रकाशते। आध्यात्मिके आत्मानमनु राजते ॥१८॥

चमूषच्छ्येनः शकुनो विभृत्वा गोविन्दुर्द्रप्स आयुधानि बिभ्रत्।

अपामूर्मिं सचमानः समुद्रं तुरीयं धाम महिषो विवक्ति॥ ९.०९६.१९

चमूषत्- भाजनस्थः प्रतीकस्थः। श्येनः शकुनः- मुमुक्षामोक्षादिप्रतीकः पक्षी। विभृत्वा- भरणशीलः। गोविन्दुः- गोविन्दश्चिद्रश्मीनां लम्भको वेदयिता वा। द्रप्सः- द्रवणशीलः। आयुधानि। बिभ्रत्- बिभ्रति। अपाम्- मूलशक्तिधाराणाम्। ऊर्मिं- तरङ्गम्। सचमानः- सङ्गच्छमानः। तुरीयं धाम- भूर्भुवःसुवरतीतम्। समुद्रम्- चैतन्यार्णवम्। महिषः- महात्मा। विवक्ति- सेवते ॥१९॥

मर्यो न शुभ्रस्तन्वं मृजानोऽत्यो न सृत्वा सनये धनानाम्।

वृषेव यूथा परि कोशमर्षन्कनिक्रदच्चम्वोरा विवेश॥ ९.०९६.२०

मर्यो न शुभ्रः- सात्त्विकमनुष्य इव। मृजानः- शोधितः। धनानाम्- संपदाम्। सनये- संभक्तये। अत्यो न सृत्वा- तुरग इव सरणशीलः। यूथा- धेनूनां गणान्। वृषेव- वृषभ इव। कोशम्- प्रतीकम्। परि- परितः। अर्षन्- सरन्। कनिक्रदत्- शब्दयन्। चम्वोः- द्यावापृथिव्योर्मध्ये। आविवेश ॥२०॥

पवस्वेन्दो पवमानो महोभिः कनिक्रदत्परि वाराण्यर्ष।

Dr. Ranganji
WEBOLIM

क्रीळञ्चम्वोरा विश पूयमान इन्द्रं ते रसो मदिरो ममत्तु॥ ९.०९६.२१

इन्दो- क्लेदनशील रस। पवमानः- पुनानः सन्। महोभिः- महद्भिः। पवस्व- क्षर। कनिक्रदत्- शब्दयन्। वाराणि- भाजनानि प्रतीकभूतानि। परि अर्ष- परितः सर। पूयमानः- पुनानः सन्। क्रीळन्- विहरन्। चम्वोः- द्यावापृथिव्योर्मध्ये। आविश- प्रविश। ते- तव। रसः। इन्द्रम्- परमेश्वरम्। मदिरः- तर्पको रसः। ममत्तु- मोदयतु ॥२१॥

प्रास्य धारा बृहतीरसृग्रन्नक्तो गोभिः कलशाँ आ विवेश।

साम कृण्वन्सामन्यो विपश्चित्क्रन्दन्नेत्यभि सख्युर्न जामिम्॥ ९.०९६.२२

अस्य- एतस्य। धाराः। बृहतीः- महत्यः। प्र- प्रकर्षेण। असृग्रन्- सृज्यन्ते। गोभिः- चिद्रश्मिभिः। अक्तः। कलशान्- प्रतीकान्। आ विवेश- प्रविवेश। साम- सान्त्वप्रयोगगानम्। साम सान्त्वप्रयोगे। कृण्वन्- रचयन्। सामन्यो- सामगानकुशलः। विपश्चित्- विशेषद्रष्टा। क्रन्दन्- शब्दयन्। सख्युः- मित्रस्य। जामिम्- बन्धुं स्वबन्धुमिव मत्वा। एति- सरति ॥२२॥

अपघ्नन्नेषि पवमान शत्रून्प्रियां न जारो अभिगीत इन्दुः।

सीदन्वनेषु शकुनो न पत्वा सोमः पुनानः कलशेषु सत्ता॥ ९.०९६.२३

पवमान- शोधक। अभिगीतः- सामभिराभिमुख्येन कीर्तितः। इन्दुः- क्लेदनशीलः हृदयस्पर्शी सन्। शत्रून्- वृत्राणि। अभिघ्नन्- नाशयन्। प्रियाम्। जारः- प्रियः। स्वक्रीडाभिस्तां श्रान्तां करोतीति प्रियस्य जार इति नाम। अथवा मया पत्या जरदष्टिर्यथास इत्यनेन जरापर्यन्तं तस्याः सहायो भवतीति भर्तुर्जार इति नाम। न- इव। एषि- आगच्छसि। पत्वा- पतनशीलः। शकुनः- पक्षी। वनेषु- आरण्येषु। वननीयेषु वा तरुषु। सीदन्- उपविशति। न- इव। सोमः- रसाधिदेवता। पुनानः- शोधयती। कलशेषु सत्ता- रसोपलब्धिस्थानेषु भवति ॥२३॥

Dr. Rangaji
WEBOLIM

आ ते रुचः पवमानस्य सोम योषेव यन्ति सुदुघाः सुधाराः।

हरिरानीतः पुरुवारो अप्स्वचिक्रदत्कलशे देवयूनाम्॥ ९.०९६.२४

पवमान- पुनान। सोम- रस। ते- तव। रुचः- दीप्तिमत्यः। सुदुघाः- शोभनदोहनाः। सुधाराः। योषेव- तरुण्य इव। यन्ति- सरन्ति। देवयूनाम्- देवकामानाम्। हरिः- आकर्षकः। पुरुवारः- बहुभिर्वरणीयः। आनीतः- सद्भिरानीतः। कलशे- प्रतीके। अप्सु- मूलशक्तिधारासु। अचिक्रदत्- अशब्दयत्॥२४॥

Dr. Rangaraj

WEBOLIM